

ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДО СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

О. Б. БУДНИК

Україна, м. Івано-Франківськ, ДВНЗ “Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника”

Соціально-комунікативний компонент готовності майбутнього вчителя початкової школи до соціально-педагогічної діяльності – це соціальне самовизначення педагога, його здатність до професійної адаптації в соціально-виховному середовищі школи, комунікативні навички, вміння розв’язувати соціально-педагогічні ситуації, інтерпретувати поведінку учня, налагоджувати атмосферу співпраці учасників навчально-виховного процесу. Соціально-комунікативна готовність студента передбачає здатність встановлювати й підтримувати комунікативну сферу в професійному й особистісному сенсі. Для дослідження особистісно-професійної готовності майбутнього вчителя початкових класів до соціально-педагогічної діяльності (СПД) проведено діагностику рівня сформованості соціально-комунікативних умінь, комунікативних та організаторських здібностей, а також рівня соціально-психологічної адаптації майбутніх фахівців.

Так, для вивчення рівня сформованості соціально-комунікативних умінь майбутніх учителів контрольних та експериментальних груп (КГ та ЕГ) проведено анкетування, результати якого представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Розподіл студентів КГ та ЕГ за їхньою самооцінкою сформованості соціальних і комунікативних умінь

Уміння:	Володію на достатньому рівні				Володію, але недостатньо				Не володію			
	КГ (N=304)		ЕГ (M=297)		КГ (N=304)		ЕГ (M=297)		КГ (N=304)		ЕГ (M=297)	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
встановлювати професійні взаємини в організації соціально-педагогічної співпраці вчителя з батьками учнів	107	35,2	72	24,2	173	56,9	195	65,7	24	7,9	30	10,1

здійснювати індивідуальний підхід до різних категорій учнів	119	39,2	138	46,6	169	55,4	131	44,1	17	5,4	28	9,3
створювати атмосферу комфортності в СПД початкової школи	187	61,4	146	49,2	114	37,6	136	45,8	3	1,0	15	5,0
спостерігати, слухати учнів задля надання допомоги у вирішенні їхніх соціальних проблем	232	76,2	233	78,3	68	22,3	56	18,7	5	1,5	9	3,0
формування соціально-виховного середовища початкової школи	95	31,2	118	39,7	184	60,4	160	53,9	26	8,4	19	6,4
управляти своїм емоційним станом, переносити та знімати нервово-психічні навантаження в умовах школи	193	63,4	180	60,6	93	30,7	108	36,2	18	5,9	10	3,2

Аналіз даних, які подані в табл. 1, засвідчує, що як у КГ, так і в ЕГ найбільше виявилось студентів, котрі вважають, що в них на достатньому рівні сформовані уміння створювати атмосферу комфортності, доброзичливості в СПД початкової школи (61,4% у КГ та 49,2% у ЕГ), спостерігати, слухати учнів задля надання допомоги у вирішенні їхніх соціальних проблем (76,2% у КГ та 78,3% у ЕГ), управляти своїм емоційним станом, керувати настроєм, переносити та знімати нервово-психічні навантаження в умовах школи (63,4% у КГ та 60,6% у ЕГ). У КГ найменше виявилось респондентів, в яких, на їхню думку, на достатньому рівні сформовані вміння формування соціально-виховного середовища початкової школи (31,2%), а в ЕГ – встановлювати професійні взаємини в організації соціально-педагогічної співпраці вчителя з батьками учнів (24,2%). Значний відсоток студентів контрольної та експериментальної груп відзначили, що недостатньо володіють соціальними та комунікативними вміннями (у КГ показники варіюють у діапазоні від 22,3% до 60,4%); у ЕГ – 18,7% – 65,7%). Також від 1% до 8,4% студентів контрольної та від 3% до 10,1% експериментальної груп вказали, що вони не володіють такими вміннями.

Більш детальний аналіз отриманих даних дозволив виокремити чітку тенденцію: найбільше студентів КГ та ЕГ вказують, що вони не володіють (або володіють

недостатньо) уміннями, що необхідні для успішного здійснення саме СПД вчителя початкових класів (уміннями здійснювати індивідуальний підхід до різних категорій учнів (обдарованих, дітей-сиріт, дітей з девіантною поведінкою тощо); встановлювати професійні взаємини в організації соціально-педагогічної співпраці вчителя з батьками учнів; формування соціально-виховного середовища початкової школи тощо). Ці висновки корелюють з висновками, що були зроблені нами на основі проведеної діагностики рівня знань майбутніх учителів початкових класів про різні аспекти соціально-педагогічної діяльності – значна кількість студентів оцінили свої знання як недостатні, або вказали, що їм бракує таких знань у цій специфічній сфері діяльності.

Загальна картина сформованості в студентів соціальних і комунікативних умінь, необхідних для успішного здійснення соціально-педагогічної діяльності, більш наочно вирізняється на основі порівняння середніх показників самооцінки (див. рис. 1).

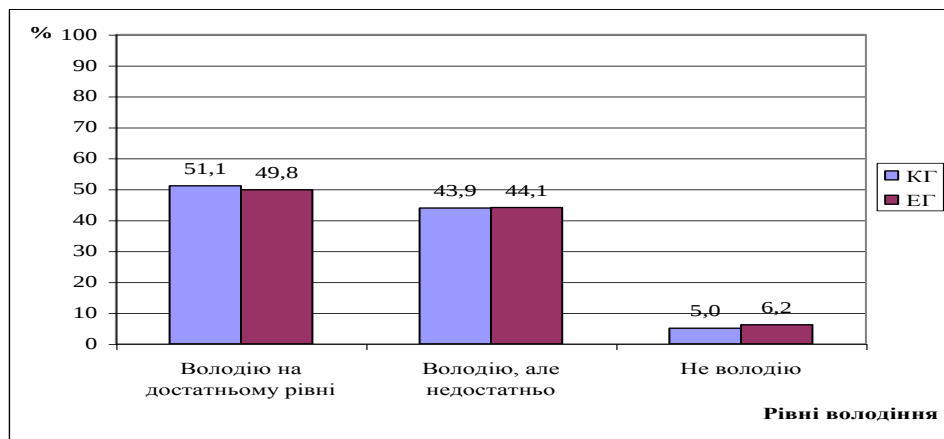

Рис. 1. Розподіл студентів КГ та ЕГ за середніми показниками самооцінки сформованості соціальних і комунікативних умінь.

Як показано на рис. 1, в цілому близько половини й більше респондентів КГ (48,9%) та ЕГ (50,3%) вважають, що не володіють, або володіють недостатньо соціальними та комунікативними вміннями.

Соціально-комунікативна готовність майбутнього вчителя передбачає наявність комунікативних та організаторських здібностей, що уможливлюють результативну соціально-педагогічну взаємодію в початковій школі. У цьому аспекті нами адаптовано методику (КОС-2), з допомогою якої виявлено вміння його налагоджувати ділові й товариські контакти, здатність до організації дитячого колективу, прагнення до соціально-педагогічної комунікації, вміння впливати на учасників навчально-виховного процесу, виявляти ініціативу тощо. Результати діагностики подано в табл. 2, 3 (шкала

розподілу показників сформованості цих здібностей за рівнями нами дещо модифікована).

Таблиця 2

Розподіл студентів КГ та ЕГ за рівнями сформованості комунікативних здібностей

Рівень	К	КГ (N=304)		ЕГ (M=297)	
		f	%	f	%
Низький	0,10 – 0,55	91	29,9	97	32,6
Середній	0,56 – 0,65	80	26,2	92	31,1
Достатній	0,66 – 0,75	77	25,2	67	22,5
Високий	0,76 – 1	57	18,7	41	13,8

Таблиця 3

Розподіл студентів КГ та ЕГ за рівнями сформованості організаторських здібностей

Рівень	К	КГ (N=304)		ЕГ (M=297)	
		f	%	f	%
Низький	0,20 – 0,65	281	92,5	253	85,2
Середній	0,66 – 0,70	11	3,7	22	7,4
Достатній	0,71 – 0,80	9	2,8	14	4,7
Високий	0,81 – 1	3	0,9	8	2,7

Аналіз даних, поданих у табл. 2 дає підстави стверджувати, що значна частина майбутніх учителів початкових класів (29,9% у КГ та 32,6% у ЕГ) не прагнуть до спілкування, почувають себе сковано в новій середовищі, колективі, обмежують себе в спілкуванні, обмежують свої знайомства, відчують труднощі у встановленні контактів з людьми і у виступах перед аудиторією, погано орієнтуються в незнайомій ситуації, не намагаються відстоювати власну думку тощо. Ще 26,2% студентів КГ та 31,1% ЕГ прагнуть до контактів з людьми, не обмежують коло своїх знайомств, однак потенціал їхніх комунікативних здібностей не вирізняється високою стійкістю. Отже, у цілому маємо близький до нормального розподіл студентів за рівнями сформованості комунікативних здібностей: у 56,1% студентів КГ та 63,7% студентів ЕГ комунікативні здібності сформовані на низькому та середньому рівнях, у іншої, меншої частини обстежених студентів, ці здібності сформовані на достатньому та високому рівнях.

Кардинально інша картина виявилася після узагальнення даних, що характеризують організаторські здібності учасників експерименту: 92,5% студентів КГ та 85,2% – ЕГ виявили низький рівень сформованості організаторських здібностей, а значить, у багатьох справах вони намагаються уникати прийняття самостійних рішень,

не вміють планувати своєї роботи, в них не сформовані вміння впливати на оточуючих, що є неприйнятним для педагогічної професії.

Таким чином, одержані в процесі діагностики дані про рівень сформованості соціальних і комунікативних умінь, а також комунікативних та організаторських здібностей студентів переконують, що для успішної майбутньої соціально-педагогічної діяльності в початковій школі необхідно вдосконалювати підходи до формування цих умінь у процесі професійної підготовки фахівців у ВПНЗ.

Досліджуючи проблему формування особистісно-професійної готовності майбутнього вчителя початкових класів до СПД, встановлено, що важливою складовою соціально-комунікативного компонента є його соціально-психологічна адаптація. Поняття “адаптація” розглядаємо як двосторонній процес, що включає взаємодію людини і чинників соціального середовища, тому вивчення адаптованості майбутніх учителів пов’язуємо з конкретним етапом їх соціалізації. Соціалізація, своєю чергою, поєднує процеси адаптації до середовища й автономізацію в ньому особистості. Передусім, це стосується входження першокурсників у студентське життя, випускників – у самостійну соціально-педагогічну практику. Таким чином, розглядаємо процес професійного становлення майбутніх фахівців на адаптаційному етапі університетської соціалізації: пристосування до нового способу життя, форм і методів навчальної діяльності, студентської групи, початкової школи в період проходження педагогічної практики, відносин з викладачами, а також подальша автономізація в батьківській сім’ї.

Автономізація студента – це вияв його індивідуальності в спільних університетських справах, власна активність, спрямованість на досягнення особистісно-професійних цілей. Як засвідчують результати наших спостережень, у процесі автономізації майбутніх педагогів у соціально-виховному середовищі навчального закладу відбуваються самоутвердження, самовираження, розвивається самостійність і лідерські якості. Здебільшого мають місце явища, коли автономізація вступає в конфлікт з адаптацією, тому важливим є забезпечення збалансованості цих процесів.

Адаптивний потенціал особистості студента рекомендують досліджувати за такими напрямками: адаптація до нового навчального середовища (пристосування до умов і вимог вишу), адаптація до нового соціально-психологічного середовища (пристосування до студентського середовища), адаптація до нового когнітивного й дидактичного простору (інтелектуально-дидактична та пізнавально-інформаційна адаптація до навчання у ВНЗ), адаптація до нової системи соціальних цінностей і

відповідальності (соціально-фахова адаптація) [1, с. 21-22]. Адаптацію майбутнього фахівця визначаємо як унікальну здатність пристосування до навколишнього (не лише природного, а й соціального) середовища. Для вимірювання характеристик соціально-психологічної адаптації використано опитувальник соціально-психологічної адаптованості К. Роджерса та Р. Даймонда. Для більш продуктивного трактування результатів діагностики нами розроблено шкалу (див. табл. 4), яка дала можливість диференціювати студентів за рівнями соціально-психологічної адаптованості.

Таблиця 4

Шкала розподілу коефіцієнтів адаптованості за рівнями

Рівні	Діапазон варіації коефіцієнтів
Високий	31 – 37
Достатній	22 – 30
Середній	12 – 21
Низький	0 – 11

Узагальнення емпіричних даних представлено у табл. 5 та на рис. 2.

Таблиця 5

Розподіл студентів КГ та ЕГ за рівнями соціально-психологічної адаптованості

Рівень	К	КГ (N=304)		ЕГ (M=297)	
		f	%	f	%
Високий	31 – 37	4	1,3	11	3,6
Достатній	22 – 30	11	3,6	5	1,8
Середній	12 – 21	190	62,4	158	53,1
Низький	0 – 11	99	32,7	123	41,5

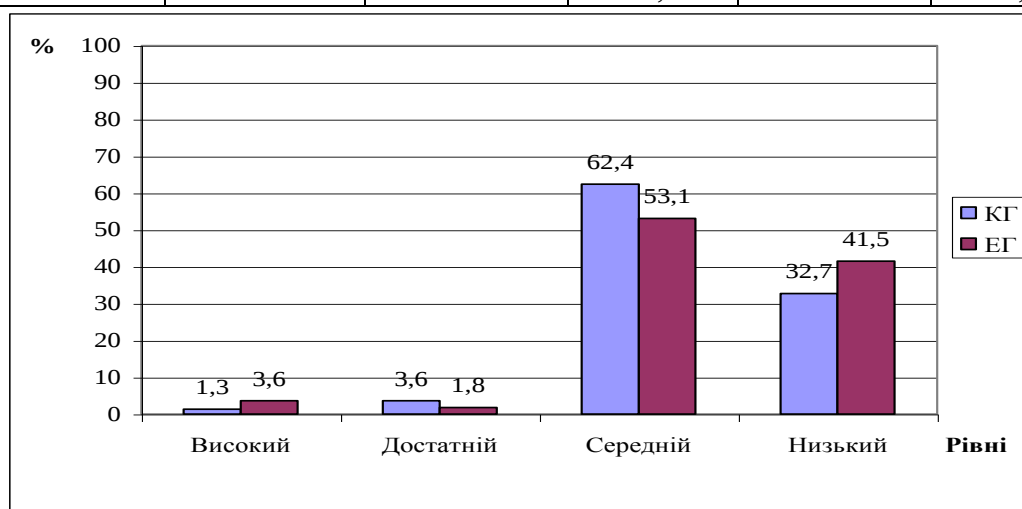

Рис. 2. Розподіл студентів КГ та ЕГ за рівнями соціально-психологічної адаптованості

На основі даних, які подані у табл. 5 та на рис. 2, можна стверджувати, що 32,7% студентів КГ та 41,5% в ЕГ є абсолютно непристосованими до умов соціального середовища, також значна частина респондентів КГ (62,4%) та ЕГ (53,1%) пристосовані частково, тобто в цілому майже для всіх характерним є низький та середній рівні соціально-психологічної адаптованості (95,1% в КГ та 94,6% в ЕГ). Отож, ці студенти неготові до перетворення суспільних мотивів в особистісні, до професійної активності як форми самоактуалізації, неспроможні до засвоєння професійного досвіду, у них спостерігаються можливі труднощі інтегрування в професійне середовище тощо. Це засвідчує відсутність певної соціально-психологічної гнучкості при зміні життєвих реалій, тому природно, що, не змінюючись і не бажаючи цього, такі фахівці відставатимуть від соціального оточення й відчуватимуть труднощі в соціально-комунікативній діяльності.

Вивчення адаптованості (дезадаптованості) майбутніх учителів початкових класів здійснено також з метою прогнозування можливих труднощів у професійній адаптації молодого фахівця до соціально-педагогічної діяльності в майбутній шкільній практиці. Тому, узагальнюючи результати діагностики рівня сформованості складових соціально-комунікативного компонента особистісно-професійної готовності майбутнього вчителя початкових класів до СПД, можна зробити такі висновки:

1. Традиційні підходи до професійної підготовки педагога забезпечують належний рівень сформованості соціальних і комунікативних умінь у тих аспектах педагогічної діяльності, які тією чи іншою мірою розкриваються в процесі вивчення студентами загальнопедагогічних і психологічних дисциплін. У специфічних аспектах професійної діяльності вчителя, які передбачають різноманітну соціально-педагогічну діяльність, ці уміння сформовані недостатньо.

2. Особливої уваги та обов'язкового вирішення потребують питання розвитку організаторських здібностей і шляхи підвищення рівня соціально-психологічної адаптації майбутніх учителів початкових класів.

Література:

1. Добрянський І.А., Кузнецова І.В. Адаптація першокурсників у приватному ВНЗ: складові психолого-педагогічного супроводу (з досвіду роботи Кіровоградського інституту регіонального управління та економіки) / І.А. Добрянський, І.В. Кузнецова // Педагогіка і психологія : Вісник НАПН України. – 2012. – № 4(77). – С. 17-23.